

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Дніпровський державний
аграрно-економічний
університет

ЛКС Центр

Видавництво ТОВ «ЛКС-центр»

0 0 0 0 0 0 < 0

УДК 65.012.8:33

V. V. Vahlakova,

к. е. н., доцент кафедри обліку та аудиту,

Донбаський державний технічний університет, м. Лисичанськ

ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ ОЦІНЮВАННЯ В ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕКОЛОГІЇ МІКРОРІВНЯ

V. V. Vahlakova,

PhD on economy, assistant professor in the department of accounting and audit,

Donbas State technical university, Lysychans'k

PROBLEM FIELD OF EVALUATION IN ECONOMICAL SECURITOLGY ON THE MICROLEVEL

Незважаючи на важливість оцінок об'єктів в економічній безпекології, в економічній безпекології дотепер відсутні цілісні теоретичний та методологічний базиси оцінювання, що надає підстави говорити не про наявні результати досліджень у цій науковій області економічної безпекології, а починати з формування її проблемного поля. Розглянуто три групи проблем в економічній безпекології мікрорівня, що утворюють проблемне поле оцінювання в економічній безпекології макрорівня: проблеми, що мають загальнонауковий характер та існують у різних галузях знань; наявні недоліки оцінювання у соціально-економічних системах; проблеми оцінювання в економічній безпекології мікрорівня. Розв'язання цих проблем сприятиме формуванню комплексного погляду на природу та зміст оцінювання в економічній безпекології, забезпеченню його повноти та цінності отриманих результатів, які є основою безпекозабезпечувальної діяльності та прийняття управлінських рішень у безпекоорієнтованому управлінні підприємством.

Despite of importance of estimations of objects in economical securitology nowadays there are no holistic theoretical and methodological bases of evaluation in economical securitology. This fact allows not only considering existing results of researches in this field of economical securitology, but beginning from the forming its problematic field. There are three groups of problems considered in the economical securitology of microlevel that make problematic field of evaluation in it. They are problems with general scientific character that exist in different field of knowledge, existing lacks of evaluation in social-economical systems, specific problems of evaluation in the economical securitology of microlevel. Solving defined problems will promote forming the complex view on the nature and content of evaluation in economical securitology,

provide its completeness and value of obtained results. It is shown that such results are basis for activity about secure provision and making managerial decisions in borders of security-oriented approach in enterprise managing.

Ключові слова: економічна безпека мікрорівня, об'єкти, оцінювання, оцінки, проблеми, розв'язання, вплив.

Keywords: economic security on the microlevel, objects, evaluation, estimation, problems, solving, impact.

Постановка проблеми. Значимість оцінювання в економічній безпекології сьогодні не потребує доказів, вона визнана. Сьогодні опубліковано дуже багато статей з оцінювання економічної безпеки (держави, регіону, підприємства), а відповідні положення є практично в кожній дисертації за тематикою економічної безпекології. Проте розвиток оцінювання як наукової області економічної безпекології є повільним, і в цілому ця наукова область перебуває на її периферії.

Сьогодні в оцінюванні в економічній безпекології мікрорівня (суб'єкт господарювання) існує низка проблем загальнометодологічного характеру і проблем специфічних, які характерні для об'єктів оцінювання саме в економічній безпекології. Тому виникає нагальна проблема дослідження проблемного поля оцінювання в економічній безпекології мікрорівня, що сприятиме ціліснішому уявленню про таку наукову область, позначенню її основних пізнавальних установок та визначенню напрямів дослідження.

Аналіз результатів останніх досліджень. Незважаючи на загальнонауковий міждисциплінарний характер поняття "оцінювання", створену загальну теоретичну базу оцінювання (теорія вимірювання А. Лебега), наявність універсальної метрологічної основи оцінювання (теорія шкал, положення якої узагальнив К. Берка [1]), спеціалізованої метрологічної основи оцінювання у кожній із галузей знань – природних (фізика, біологія, хімія тощо), суспільно-гуманітарних (соціологія, психологія, економіка, менеджмент тощо), чітко виділених об'єктів оцінювання (процес, явище, система), в оцінюванні існують проблеми та невирішені завдання. Незважаючи на важливість оцінок об'єктів в економічній безпекології, в економічній безпекології дотепер відсутні цілісні теоретичний та методологічний базиси оцінювання, що призводить до шаблонності оцінювання таких об'єктів, некоректного використання методу наукової експансії і, як наслідок, до низької достовірності оцінок, наявності нечітких правил їхньої інтерпретації і взагалі до деякої іммобілізації та стереотипізації оцінювання. Тобто є підстави говорити не про наявні результати досліджень у цій науковій області економічної безпекології, а починати з формування її проблемного поля, що, власне, і зумовило **мету статті**.

Виклад основного матеріалу. Проблемне поле оцінювання в економічній безпекології становить собою сукупність наявних актуальних проблем епістемологічного, теоретичного та методологічного характеру, розв'язання яких сприятиме розвитку пізнання про оцінювання, його зміст, особливості, понятійно-категоріальний апарат, явні та приховані закономірності.

Формування проблемного поля оцінювання в економічній безпекології мікрорівня спрямовано на розкриття загального та специфічного в онтології оцінювання на всіх ієрархічних рівнях системи економічної безпеки (держава, регіон, підприємство). Його формування починається із опису проблем загального характеру та проблем, характерних для оцінювання сучасних соціально-економічних систем, а потім вже доцільно приділити увагу специфічним проблемам оцінювання в економічній безпекології макрорівня. Проте проблеми, які існують в оцінюванні в економічній безпекології мікрорівня, зумовлені не лише особливостями суб'єктів та об'єктів оцінювання в ній, але й випливають з міждисциплінарних та економічних проблем.

Загальні проблеми оцінювання, які існують практично у всіх галузях знань, виявлено за результатами узагальнення [1,6,8,9] (рис. 1). Знання таких проблем, їхнє врахування в оцінюванні об'єктів в економічній безпекології мікрорівня необхідні для організації оцінювання з урахуванням його діяльнісного, алгоритмічного та логічного аспектів, на які зазначив В.В. Сутужко [8]).

Рис. 1. Загальні проблеми оцінювання як наукової області

Щодо найактуальніших та найгостріших проблем оцінювання загального характеру, які значною мірою впливають на оцінювання (процес) та якість оцінок (результат) в економічній безпекології мікрорівня, слід зазначити таке.

Важливою проблемою, яка пов'язана не з процесом оцінювання, а з його результатами, є суб'єктивність інтерпретації отриманих результатів. Важливість цієї проблеми зумовлена тим, що оцінки об'єктів в економічній безпекології мікрорівня не є результатом безпосереднього вимірювання, а отримані переважно розрахунковим шляхом. Вже виходячи з цього, оцінки об'єктів в економічній безпекології мікрорівня не можна визнати беззаперечно об'єктивними, оскільки інтерпретація результатів оцінювання завжди є перцептивно-когнітивною, тобто є відображенням оцінок у свідомості суб'єкта оцінювання з використанням створених в його уявленні певних ідеальних оцінок. Крім того, суб'єктивність інтерпретації оцінок зумовлена кваліфікацією, вміннями, досвідом суб'єкта оцінювання, його апріорною впевненістю у певних результатах оцінювання тощо. Адже оцінювання об'єктів в економічній безпекології мікрорівня потребує формування судження щодо об'єкта оцінювання, для чого необхідні досконале знання предметної галузі та розуміння контексту оцінювання. Суб'єктивність оцінок об'єктів в економічній безпекології мікрорівня можна деякою мірою зменшити (наприклад, за допомогою подвійного "сліпого" оцінювання, оцінювання за груповою оцінкою за умови розрахунку узгодженості точок зору у групі на основі коефіцієнтів Спірмена або Кендалла, верифікації оцінки тощо).

Проблема інтерпретації отриманих оцінок об'єктів в економічній безпекології мікрорівня тісно пов'язана з проблемою залежності їхньої інтерпретації від концептуальної основи оцінювання. Концептуальна основа оцінювання передбачає формування бази порівняння (еталонних значень або індикаторів). Оцінки об'єктів в економічній безпекології формуються за результатами порівняння відібраних показників з певною еталонною одиницею, що не має матеріальної основи. Особливо гострою проблема залежності інтерпретації оцінок від концептуальної основи є при яскраво вираженому конвенціоналізмі у визначенні еталону, що виразно спостерігається в оцінюванні явищ, до яких належить й економічна безпека.

Проблемою в оцінюванні незалежно від галузі знань є наявність погрішності, що може виникати через об'єктивні та

суб'єктивні причини: приблизність розрахунків або недбалість вимірювання, примітивна інтерпретація тощо. Погрішність в оцінюванні є нормальним явищем, питанням є лише міра впливу погрішності на інтерпретацію результатів оцінювання. Особливої важливості така проблема набуває для шкал з різною щільністю показників (або результуючого показника) та їхніх граничних значень. Згідно положень теорії погрішностей накопичувана погрішність первинних вимірювань та проміжних розрахунків може привести до неприпустимої погрішності результату оцінювання, хоча погрішність кожного з показників, що включені до його розрахунку, може знаходитися у межах норми [5].

Для об'єктів оцінювання в економічній безпекології мікрорівня, які за своєю природою хоча і різною мірою, але є динамічними, проблемою є статичний характер оцінювання. В економічній безпекології мікрорівня статичний характер оцінювання виявляється у тому, що оцінювання об'єктів (наприклад, економічної безпеки підприємства, системи економічної безпеки підприємства, його безпекозабезпечувальної діяльності, загроз економічній безпеці підприємства тощо) проводиться здебільшого у визначенні їхнього стану за певний період. При цьому, по-перше, не враховується необхідно інтервальний характер оцінювання об'єктів, а, по-друге, не враховується, що об'єкти у разі статичного характеру оцінювання можуть змінюватися дуже швидко, й їхня ретроспективно-статична оцінка просто не буде адекватною.

В оцінюванні в економічній безпекології мікрорівня розглянуті загальні проблеми оцінювання не лише мають місце, а й часто поглиблюються наявними недоліками оцінювання в сучасних соціально-економічних системах та їхніми наслідками (табл. 1). Табл. 1 побудовано на основі доповнення [4].

В економічній безпекології в цілому крім загальних проблем оцінювання та проблем оцінювання, притаманних соціально-економічним системам, є й специфічні проблеми, притаманні саме цій науковій області (рис. 2).

В економічній безпекології мікрорівня невизначеним залишається суб'єкт оцінювання. Переважна частина дослідників схиляється до визнання суб'єктом оцінювання структурного підрозділу підприємства з економічної безпеки (наприклад, [2,3]).

Таблиця 1.

Наявні недоліки оцінювання у соціально-економічних системах та їхній вплив на оцінювання в економічній безпекології мікрорівня

Недолік	Наслідки	Вплив на оцінювання в економічній безпекології мікрорівня
Формальний підхід	Надмірне захоплення математичним апаратом, невивірвана складність оцінювання	Складності та неоднозначність інтерпретації отриманих оцінок Неврахування складно формалізованих особливостей та характерних рис об'єкта оцінювання Низька праксеологічна цінність інструментів та підходів до оцінювання
Інтуїтивний характер	Неврахування дії об'єктивних економічних законів; ігнорування природи економічних систем; апріорне визнання лінійного характеру наявних залежностей; ймовірність формування помилкових, але зовнішньо "вірних" оцінок	Наївна спрощена статична інтерпретація результатів оцінювання, хоча й із використанням певної шкали Складність верифікації оцінок Мовчазне (й часто помилкове) апріорне визнання несуттєвості та лінійності динаміки показників оцінювання

Адитивний характер	Визначення результатів на основі адитивних залежностей Априорне визнання лінійного характеру наявних залежностей та еволюційних змін результуючих показників Неврахування ефекту взаємодії елементів системи	Формування неповних та невірних оцінок (або оцінок з надмірною погрішністю) через неврахування ефекту взаємодії елементів системи Завищені оцінки економічної безпеки, занижені оцінки ризиків та загроз для об'єкта оцінювання Невірний прогноз оцінок через некоректну лінійну екстраполяцію отриманих результатів
Вибірковий характер	Об'єктами оцінювання є лише окремі елементи системи, зв'язок між якими ігнорується	Неповні оцінки, які не враховують зв'язків між елементами та чинників, що впливають на економічну безпеку
Статистичний характер оцінювання у поєднанні з динамічним характером об'єкта оцінювання	Неадекватність інструментарію оцінювання об'єкта оцінювання, що обмежує цінність, повноту та інформативність отриманих результатів	Невірний прогноз оцінок через некоректну екстраполяцію отриманих результатів

Проте у сучасній економічній безпекології існує й інша точка зору, відповідно до якої оцінюванням об'єктів економічної безпекології мікрорівня має займатися окрема служба моніторингу та оцінювання діяльності підприємства [7], тоді як до компетенцій структурного підрозділу підприємства з економічної безпеки належить її забезпечення. Такий поділ компетенцій, на думку О.В. Россошанської, забезпечує відділення функції збору та оброблення інформації від функції ухвалення рішень в управлінні підприємством в цілому і у забезпеченні економічної безпеки зокрема.

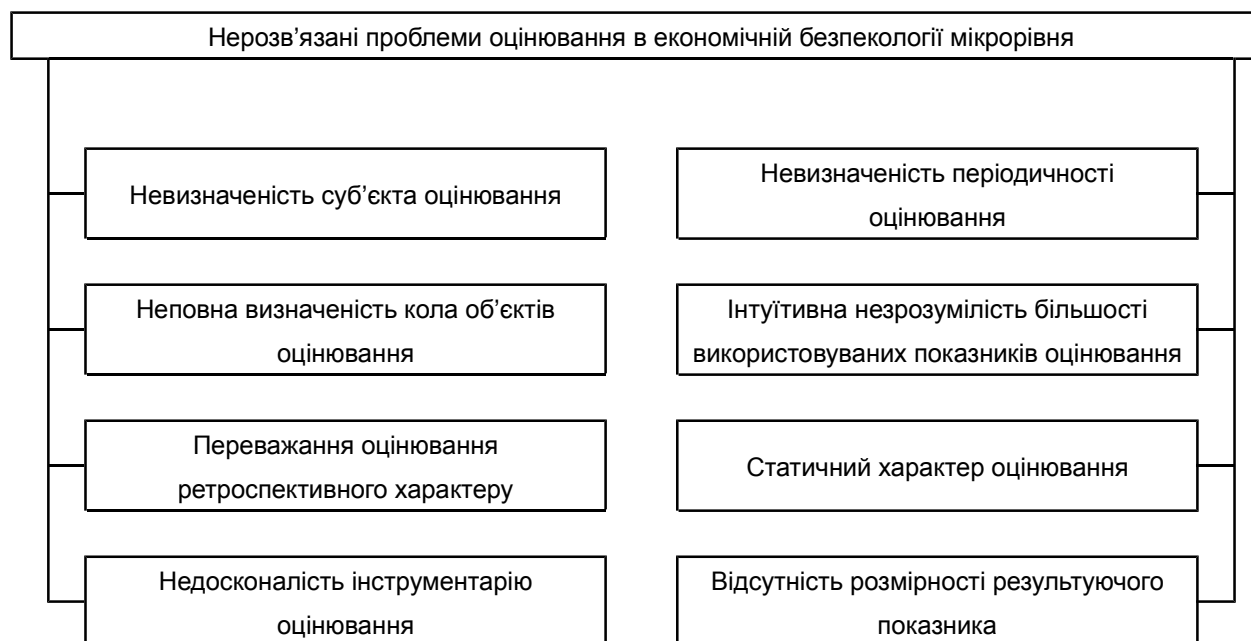

Рис. 2. Проблеми оцінювання в економічній безпекології мікрорівня

Проблема невизначеної періодичності оцінювання об'єктів в економічній безпекології мікрорівня супроводжується проблемою невизначеності кола об'єктів оцінювання, тобто неясно, що саме слід оцінювати – ризики та загрози в діяльності

підприємства, економічну безпеку підприємства, результати безпекозабезпечувальної діяльності, систему економічної безпеки підприємства, результати діяльності структурного підрозділу з економічної безпеки тощо.

У переважній більшості випадків в економічній безпекології мікрорівня оцінювання зводиться до отримання оцінок економічної безпеки підприємства, чого у низці випадків недостатньо. Відсутність чітко окресленого кола об'єктів оцінювання та його періодичності в економічній безпекології мікрорівня веде до домінування ситуаційного підходу, що може приводити до запізнення оцінок і, відповідно, зменшення результативності безпекозабезпечувальної діяльності підприємства.

Суттєвою проблемою не лише в економічній безпекології мікрорівня, а й в економічній безпекології цілому є інтуїтивна незрозумілість більшості використовуваних показників для отримання необхідних оцінок. Оцінки об'єктів в економічній безпекології переважною мірою базуються на використанні показників, чиї фактичні значення порівнюються з їхніми еталонними значеннями (наприклад, індикаторами або граничними значеннями). Результати порівняння вибраних (або сконструйованих) показників вирішальною мірою визначають якість інтерпретації отримуваних оцінок.

Більшість оцінок в економічній безпекології мікрорівня не мають розмірності, їх можна інтерпретувати лише на основі сконструйованої шкали, що забезпечує зіставність кількісних оцінок, їхню вербальну або дескриптивну інтерпретацію, але не сприяє глибокому розумінню суб'єктом оцінювання його об'єкта. Без спеціальної шкали інтерпретації оцінки об'єкта суб'єкт оцінювання навряд чи може сформулювати певне судження про нього. Відповідно, навіть отримана оцінка не формує у суб'єкта оцінювання глибокого розуміння для судження щодо об'єкта оцінювання.

Дуже гострою проблемою в оцінюванні в економічній безпекології мікрорівня є переважання оцінок ретроспективного характеру. Таке оцінювання спирається на дані минулого періоду, а тому виникає часовий лаг: об'єкт у теперішній час оцінюється на основі інформації минулого часу. Використання в оцінюванні ретроспективних даних призводить до формування неадекватних оцінок, які вже не відповідають наявним обставинам діяльності підприємства. Наявні сьогодні рекомендації щодо хоча б часткового подолання ретроспективного характеру оцінювання зводяться або до збільшення частоти оцінювання (й, відповідно, до зменшення часового лагу між моментом оцінювання та моментом отримання інформації для оцінювання), або до спроб визначити значення використовуваних показників у реальному часі. При цьому не враховується вартість цих способів, яка може бути достатньо високою.

Не менш значною проблемою у економічній безпекології мікрорівня є неповнота використовуваного інструментарію, що виявляється у різній забезпеченості оцінювання об'єктів необхідним інструментарієм (методики, алгоритми, показники, правила операцій з ними, шкали показників, правила інтерпретації тощо). Так, найбільш забезпеченим необхідним інструментарієм є оцінювання економічної безпеки підприємства, а найменш забезпеченим – оцінювання результатів безпекозабезпечувальної діяльності підприємства, результатів та ефективності діяльності структурного підрозділу підприємства з економічної безпеки, загроз діяльності підприємства. Відповідно, неповнота, незавершеність і недосконалість інструментарію оцінювання об'єктів в економічній безпекології мікрорівня призводить до отримання неякісних оцінок (однобоких, упереджених, поверхневих тощо).

Висновки. Сьогодні в економічній безпекології мікрорівня існує низка проблем, які ускладнюють оцінювання її об'єктів та інтерпретацію отриманих оцінок. Такі проблеми поділено на три групи: проблеми, що мають загальнонауковий характер та існують у різних галузях знань; наявні недоліки оцінювання у соціально-економічних системах; проблеми оцінювання в економічній безпекології мікрорівня.

Розв'язання проаналізованих загальних проблем оцінювання в цілому і оцінювання в економічній безпекології мікрорівня сприятиме формуванню комплексного погляду на природу та зміст оцінювання в економічній безпекології, забезпеченню його повноти та цінності отриманих результатів, які є основою безпекозабезпечувальної діяльності та прийняття управлінських рішень у безпекоорієнтованому управлінні підприємством.

Література.

1. Берка К. Измерения: понятия, теории, проблемы / К. Берка; пер. с чеш. К. Н. Иванова. — М. : Прогресс, 1987. — 319 с.
2. Живко З. Б. Теоретико-методологічні засади формування системи економічної безпеки підприємства / З. Б. Живко. — В кн.: Актуальні проблеми соціально-економічного розвитку держави, регіону, галузі та підприємства : [монографія] ; за

заг. ред. А. М. Штангрета. — Львів: УАД, 2013. — С. 341–360.

3. Ілляшенко О. В. Механізми системи економічної безпеки підприємства [монографія] / О. В. Ілляшенко. — Харків: Мачулін, 2016. — 504 с.

4. Нашкерська Г. В. Природа оцінювання в економіці / Г.В. Нашкерська, Я.Р. Мелех // Вісник університету банківської справи Національного банку України. — 2011. — №3. — С. 340–343.

5. Основы теории погрешностей [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://cito-web.yspu.org/link1/metod/met74/node2.html>

6. Пфанцагль И. Теория измерения / И. Пфанцагль; пер. с англ. В. Б. Кузьмина. — М.: Мир, 1976. — 248 с.

7. Россошанська О. В. Оцінювання економічної безпеки інноваційно-проектно-орієнтованих підприємств : [монографія] / О. В. Россошанська. — Сєверодонецьк: СНУ ім. В. Даля, 2016. — 350 с.

8. Сутужко В. В. Феномен оценки: философское осмысление : [монографія] / В. В. Сутужко. — Саратов: МарК, 2010. — 400 с.

9. Сутужко В.В. Общенаучные аспекты теории оценки / В.В. Сутужко // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 7. Философия. Социология и социальные технологии. — 2009. — №1. — С. 42-46.

References.

1. Berka, K. (1987), *Izmereniya: ponyatiya, teorii, problemy* [Measurements: notions, theories, problems], Progress, Moscow, RF.

2. Zhyvko, Z. B. (2013), *Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannya systemy ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva* [Theoretical and methodological bases of forming system of enterprise economic security]. V kn.: *Aktual'ni problemy sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku derzhavy, rehionu, haluzi ta pidpryyemstva* [Actual problems of social-economical development of state, region, industry branch and enterprise], UAD, L'viv, Ukraine.

3. Ilyashenko, O. V. (2016), *Mekhanizmy systemy ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva* [Mechanisms of system of enterprise economic security], Machulin, Kharkiv, Ukraine.

4. Nashkers'ka, H. V. (2011), “Nature of evaluation in economy”. *Visnyk universytetu bankivs'koyi spravy Natsional'noho banku Ukrayiny*, vol.3, pp. 340–343.

5. Methodical recommendations (2007), “Bases of theory of errors”, available at: <http://cito-web.yspu.org/link1/metod/met74/node2.html> (Accessed 20 February 2017).

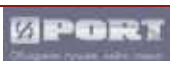
6. Pfantsagl', I. (1976), *Teoriya izmereniya* [Theory of measurements], Mir, Moscow, RF.

7. Rossoshans'ka, O. V. (2016), *Otsinyuvannya ekonomichnoyi bezpeky innovatsiyno-proektно-oriyentovanykh pidpryyemstv* [Evaluating economical security of innovative-project-oriented enterprises], SNU im. V. Dalya, Syevyerodonets'k, Ukraine.

8. Sutuzhko, V. V. (2010), *Fenomen otsenki: filosofskoe osmyslenie* [Phenomenon of evaluation: philosophical comprehension], MarK, Saratov, RF.

9. Sutuzhko, V.V. (2009), “General scientific aspects of theory of evaluation”, *Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya 7. Filosofiya. Sotsiologiya i sotsial'nye tekhnologii*, vol. 1, pp. 42-46.

Стаття надійшла до редакції 09.03.2017 р.

911 614

Бропу

ТОВ "ДКС Центр"